

Een bibliographische verwarring

M. H. BOTTENHEIM

In 1953 is de bibliotheek van het Rijksmuseum in het bezit gekomen van de uitgave van de intocht van Aartshertog Ernst van Oostenrijk, broeder van Keizer Rudolf II, te Brussel. De Aartshertog hield zijn intocht te Brussel op 31 Januari 1594 en op 18 Juli daaropvolgend te Antwerpen.

De toestand in de Zuidelijke Nederlanden was in 1594 zeer verward. Parma had de landen met vaste hand geregeerd, daarbij gebruikmakend van de medewerking van vooraanstaande Zuid-Nederlanders. Philips II, die slechts Spaanse regeerders duldde, maakte van de gelegenheid gebruik om na de dood van Parma een zuiver Spaans gezag te herstellen. Nadat Mansfelt in naam tijdelijk het gezag had uitgeoefend, terwijl Fuentes werkelijk de leiding had, werd Aartshertog Ernst van Oostenrijk tot Gouverneur aangesteld, maar ook tijdens zijn bestuur berustte de werkelijke macht in Madrid. Het was de bedoeling van de Koning om de Aartshertog te doen huwen met Aartshertogin Isabella en haar als bruidschat de Nederlanden in erfelijk bezit te geven. Door de ontijdige dood van Aartshertog Ernst in Februari 1595 is van deze plannen niets gekomen.

De beide zo spoedig na elkaar gehouden intochten, luisterrijk in prent gebracht, moesten zeker op de belangrijkheid van de installatie van deze gouverneur de nadruk leggen. De beschrijving van de intocht in Brussel verscheen bij Johannes Mommaert te Brussel. De tekst is van de Dominikaner pater Henricus Bogaert. De intocht te Antwerpen beschreven door Joannis Bochius verscheen bij de opvolger van Plantijn, Jan Moretus I.

Toen ik de Brusselse intocht moest catalogiseren bleek mij, dat in de bibliographische beschrijvingen van de uitgaven van de twee intochten een hopeloze verwarring was ontstaan. De verwarring begint bij Max Rooses, die in zijn werk over Plantijn-Moretus¹ de uitgave van de intocht te Brussel vermeldt en aldaar de aandacht erop vestigt, dat de tekst van Bogaert is, maar verder zo onduidelijk over de beide intochten van Aartshertog Ernst en die van Aartshertog Albert in 1599 (verschenen 1602) spreekt, dat men niet kan uitmaken welke uitgave hij bedoeld heeft. Op grond van de gegevens van Rooses vermeldt Funck in *Le livre belge à gravures*² bij de beschrijving van de Antwerpse intocht, dat de tekst van Bogaert is, terwijl deze van Bochius is.

Delen vermeldt in zijn *Histoire de la gravure des anciens Pays-Bas*³ slechts de uitgave van de Antwerpse intocht.

Irm. von Roeder-Baumbach geeft onder No. 19 van de catalogus in haar boek *Versieringen bij blijde inkomsten*⁴ een korte beschrijving van de intocht te Brussel, maar maakt bij de beschrijving van de

intocht te Antwerpen (No. 18 van de catalogus) de onjuiste opmerking, dat in Bochius' tekst beide intochten beschreven worden, bovendien vermeldt zij onder No. 19 dat een exemplaar van de Brusselse intocht zich in de 'Ornamentsstichsammlung' te Berlijn bevindt onder No. 2944, hoewel dit de uitgave van de Antwerpse intocht van Bochius is.

Een uitgebreide en juiste beschrijving vinden wij in de Atlas van Stolk⁵ onder No. 949. Het hier beschreven exemplaar bestaat uit losse platen, zodat in de volgorde enige onjuistheden zijn ontstaan. De uitslaande platen met de afbeeldingen van de stoet aan het slot van de Brusselse intocht ontbreken bij Van Stolk, wel wordt daar onder No. 950 de kleine prent van Hogenberg genoemd.

Daar zowel het exemplaar van de Koninklijke Bibliotheek, als ons exemplaar van de Brusselse intocht vergissingen in de volgorde van de platen vertonen en het exemplaar van Van Stolk uit losse bladen bestaat, neem ik aan, dat het werk ongebonden werd afgeleverd en eerst later van een band voorzien.

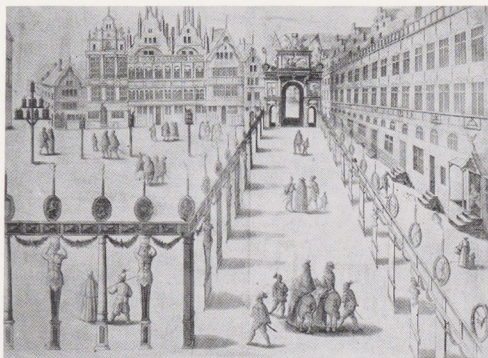
De titel van de Brusselse intocht luidt:

Descriptio et explicatio pegmatvm, arcvm et spectacvlorvm quae Brvxellae Brabant: pridie cal: Febr. Ao 1594 exhibita fvere, svb ingressvm Sereniss: Principis Ernesti, Dei Gratia Archidvcis Avstriae . . . pro Philipp II. Hispaniarvm Monarcha, Belgicae ditionis Gvbernatore. Brvxellae, apud Joannem Mommaert, 1594, fol. [ill.].

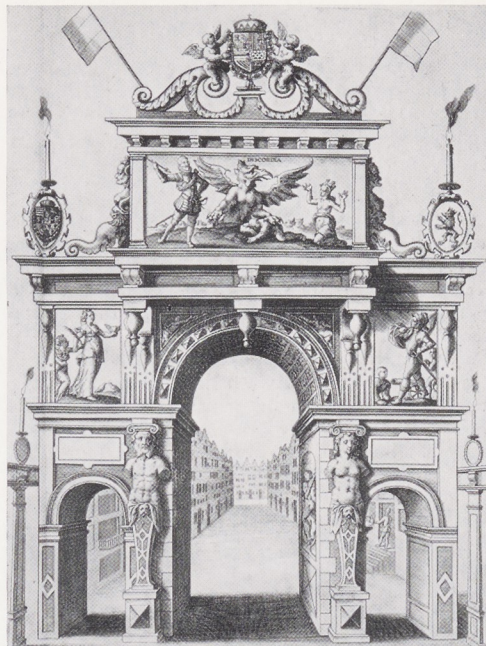
De stoet op zijn tocht door Brussel volgende, wil ik de juiste volgorde van de platen trachten aan te tonen. De eerste afbeelding toont ons de stoet voor de Leuvense Poort. Burgemeester en Raden van Brussel begroeten de nieuwe gouverneur. Op de Veemarkt vinden wij het eerste toneel met het beeld van Keizer Rudolf I, rechts van hem een astroloog en aan weerszijden arcaden. Op het St. Goedele-Kerkhof bevond zich het tweede toneel met het beeld van Keizer Albert I, terwijl men in de Stormstraat een lager toneel had opgericht met in een nis het beeld van Keizer Frederik op een voetstuk en aan weerszijden op het platvorm een edelvrouw, de één met een palmtak, de ander met een olijftak.

Uit de Stormstraat komende trok de stoet langs een

¹) Max Rooses, *Le Musée Plantin-Moretus*. Anvers, 1914, p. 265. ²) M. Funck, *Le livre belge à gravures, guide de l'amateur de livres illustrés imprimés en Belgique avant le XVIIIe siècle*. Paris & Bruxelles, 1925, p. 280/281. ³) A. J. J. Delen, *Histoire de la gravure dans les anciens Pays-Bas . . .* Vol. II. le XVIIe siècle. Les graveurs illustreurs. Paris & Bruxelles, 1934, p. 95. ⁴) Irmengard von Roeder-Baumbach, *Versieringen bij blijde inkomsten gebruikt in de Zuidelijke Nederlanden gedurende de XVIe en XVIIe eeuw*. Antwerpen & Utrecht, 1943. ⁵) G. van Rijn, *Atlas van Stolk*. Katalogus van historie-, spot- en zinneprenten betreffend de geschiedenis van Nederland verzameld door A. van Stolk Czn . . . Amsterdam, 1895-1931, deel I.

toneel met het beeld van Keizer Albert II, er naast een kleine poort met doorkijk naar de Groenmarkt(?). Voordat zij aan de Melkmarkt kwamen passeerden zij nog een driedelig toneel met rijkversierde bogen, in de middelste Keizer Frederik III, aan weerszijden de symbolische figuren van Gerechtigheid en Vrede, en een erepoort met beelden van Keizer Maximiliaan en Maria van Bourgondië; door de bogen had men het gezicht op het Muntplein. Op de Melkmarkt werd het gezelschap verlustigd door de aanblik van de Berg Parnas op een driekantig toneel. Het hoogtepunt werd bereikt toen de stoet door een poort voor de Boterstraat de Grote Markt bereikte. Op de architraaf van deze poort zag men Brussel haar hart aanbiedend met daaronder St. Michael en St. Goedele, aan de andere zijde van de boog de figuren van Godsdienst en Oprechtheid. Op de Grote Markt (afb. 1) was door arcaden een weg afgebakend langs welke de stoet moest gaan om voor het Stadhuis een toneel te aanschouwen; hierop was voorgesteld de Majesteit met gouden kroon in de hand, geflankeerd door bazuinblazende Engelen en op het bordes de goede deugden dezer Majesteit, gesymboliseerd door Vroomheid, Voorzichtigheid, Kracht of Grootheid, Goedertierendheid, Gerechtigheid; deze beide laatsten hielden Ghoorzaamheid, voorgesteld door een juk, vast, waarschijnlijk om haar te behoeden tegen Nijd, Vleierij en Eigenbelang, die men geheel rechts zag afgebeeld. Langs de Heuvelstraat met driedelige poort (afb. 2) vervolgde de stoet haar weg. Op deze poort waren afgebeeld de Draak der Tweedracht, die met zijn klauw een burger kwetst en Aartshertog Ernst, die zijn pijl slingert naar de Draak, terwijl de stad Brussel om verlossing smeekt. De beelden van Oorlog en Vrede, Tijd en Ondergang, op de andere zijde de Kraanvogel, die over zijn slapende soortgenoten waakt, vormen de overige versieringen van die poort. Op de Groenmarkt een toneel met Keizer Karel V, de zeven Keurvorsten, Gerechtigheid en Vrede tussen de Zuilen van Hercules. Verder trekkende kwam de stoet langs een toneel met het beeld van Keizer Ferdinand I, op het Koninklijke Plein met de Cantersteen, waar op een driekantig toneel de Berg Etna met de wapensmeden, geflankeerd door Pallas Athena en Venus met Cupido, te

zien was. Bij het Paleis van Nassau stond het toneel met Keizer Maximiliaan II en tenslotte dat met 17 Jonkvrouwen verbeeldende de 17 Provinciën, waarvan 15 zijn gezeten en de twee afvallige, Holland en Zeeland, terzijde staan aan de rechterkant, terwijl links Aartshertog Ernst met zwaard en olijftak staat. Aan het slot van het boek vindt men nog eens de gehele stoet met de Aartshertog, zijn edelen, ruiters, trompetters, kamelen, enz.

Tenslotte wil ik nog de aandacht vestigen op de verhouding van de illustraties in de werken, die de drie intochten in de 90er jaren van de XVIIe eeuw verluchten, t.w. de intochten van Aartshertog Ernst te Brussel en Antwerpen in 1594 en die van Aartshertog Albert in Antwerpen in 1599. De beide Antwerpse uitgaven verschenen bij de opvolger van Plantijn, Jan Moretus I, en werden door Pieter van der Borcht in prent gebracht. Van de Brusselse is de maker van de prenten niet bekend. De Antwerpse uitgave van 1594 steekt, wat de illustraties betreft, ver boven de beide andere uit. Wij weten dat Maarten de Vos¹ de ontwerpen voor deze versieringen gemaakt heeft en dit is ook duidelijk uit de nieuwe stijl van de illustraties in het boek te zien, die zeer verschillen van de ontwerpen zoals die in de vroegere versieringen van de intochten voorkomden.

In tegenstelling tot de intochten van de Aarts-

¹) A. Doutrepoint, Martin de Vos et l'entrée triomphale de l'Archiduc Ernest d'Autriche à Anvers 1594; Bulletin de l'Institut historique Belge à Rome, fasc. XVIII (1937) p. 125-197.

hertogen Ernst en Albert te Antwerpen die geheel door Van der Borcht in prent werden gebracht vertoont de intocht te Brussel twee verschillende handen, waarvan de één kennelijk die van Van der Borcht. De prenten van de Grote Markt, van enkele

poorten en de Cavalcade aan het slot zijn van een leerling of helper. Moge deze uiteenzetting er toe bijdragen enige verheldering in de bibliographische verwarring te brengen.

Summaries

A SILVER TAZZA BY PAULUS VAN VIANEN,
BY TH. M. DUYVENÉ DE WIT-KLINKHAMER

A recent acquisition of the Rijksmuseum is a silver tazza made by Paulus van Vianen in 1607, first mentioned in the sale catalogue of the Bisschop collection, 15 VII 1771, as one of a pair. The lost tazza was dated 1606.

Only three other vessels by this master are known, the one discussed being the earliest. The bowl shows the second phase in the judgement of Paris. On foot, stem and plaquette below the bowl, are landscapes in low relief. These are framed in a decoration bearing some first indications of the lobar ornamentation popular in Holland during the XVIIIth century, as well as various skeleton parts. The combination of the latter with smooth elements, reminiscent of entrails, indicate anatomical practice as the source of inspiration. Probably Paulus van Vianen had a knowledge of anatomy, and saw books and prints on the subject at the court of Emperor Rudolph II at Prague, where he worked as goldsmith from 1603. Another tendency to be noted is that of the memento mori. This was possibly stimulated by the culture at court. Research reveals that the master was responsible for his own designs.

DUTCH GILT LEATHER ON PIETER DE HOOCH'S
'CARD-PLAYERS' IN THE LOUVRE,
BY TH. H. LUNSINGH SCHEURLEER

In 1946 the Museum acquired a collection of gilt leather showing an embossed gilt pattern of cupids and flowers on a grey-green ground. The author draws the attention to the fact that gilt leather of the same design is depicted by Pieter de Hooch on his 'Card-players' in the Louvre. This picture dates from about 1665 and shows an Amsterdam interior. The gilt leather acquired must be regarded as work of an Amsterdam workshop flourishing about 1660. Throughout the 17th century the craft of the gilt leather makers was of importance, especially in Amsterdam and the Hague. The names of several workshops are given and it is suggested that the gilt leather acquired might have been made by the firm of Messrs. Van den Heuvel.

'WENTKEN' FROM HINDELOPEN,
BY A. M. LUBBERHUIZEN-VAN GELDER

Womens costumes from Hindelopen in Frisia were made of checked materials and flowered chintzes from India. The cut was very different from that of the usual regional costumes. This was chiefly due to the long decorative upper garment called the 'wentke', which was also imported by the East India Company. The native costume of the Persians and Indo-Persians in India was a long close fitting coat of flowered chintz. The Dutch in the East readily took to this fashion. In the Provinces of Holland they were used as dressing gowns, especially by the men. In Hindelopen the women bought them and with the aid of a few seams changed them into the elegant upper garment, which had long been characteristic of their costume. An examination of the remaining 'wentken' clearly reveals that there was a marked preference for patterns with very large, many coloured flowers and tendrils.

THE PORTRAIT OF AUCKE STELLINGWERF
BY L. V. D. HELST, BY R. VAN LUTTERVELT

The Frisian admiral Aucke Stellingwerf was killed in 1665 by a cannon-ball in the battle of Lowestoff. When in 1670 Lodewijk van der Helst painted the portrait of the commander of the fleet, he included the cannon-ball in a Vanitas still-life, consisting of objects bearing on the naval hero's profession. For the head, the artist must have been inspired by a portrait, now unknown to us, of Stellingwerf at the age of 33.

A BIBLIOGRAPHICAL CONFUSION,
BY M. H. BOTTENHEIM

Of the entries of Archduke Ernst into Brussels and Antwerp on 31st January and 18th July 1594 respectively, two illustrated editions were published in 1594 by J. Mommaert in Brussels and by Jan Moretus I in 1595 in Antwerp. These editions were mixed up by Rooses, Funck and Von Roeder-Baumbach in their descriptions and bibliographies; an explanation of this confusion is given in this article.

Moreover it appeared that the editions of the entry into Brussels, in libraries in the Netherlands contain differences in the sequence of the illustrations. With the aid of the description of the procession through Brussels an attempt is made to give the correct sequence.